

İNSANCIL HUKUK NEDİR?

Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN
(Ulus Gazetesi; 6 Şubat 2012)

Çağdaş dünyada ortaya çıkan yenilikler ya da gelişmeler, bir süre sonra Türkiye'ye gelmektedir. Soğuk savaş sonrasında giderek açık bir toplum olmaya başlayan Türkiye'de, teknolojik gelişmeler hızla takip edilebilecekte, ne var ki yaşamın diğer alanlarındaki kimi kavramların ve uygulamaların yerleşmesinde aynı hız görülmemektedir. İnsancıl hukuk konusu da Türkiye'de ele alınması ve tartışılması gecikmiş bir kavramdır.

İkibinli yılların başında Birleşmiş Milletler (BM), Cenevre'deki merkezine bir "İnsancıl Hukuk Fakültesi" kurarak, 21.yy'da savaşları bütünüyle ortadan kaldırmak ve barış ortamını her durumda sürekli kılabilmek için, bilimsel çalışmalarla birlikte, uluslararası örgütlerde ve alanlarda görev yapanlara insancıl hukuk programını başlatmışlardır. BM'nin kurucu üyesi olan Türkiye'de de, insancıl hukuk ile ilgili doktora ve master tezleri hazırlanmış ve ayrıca bazı hukuk fakültelerinin müfredat programlarında insancıl hukuk, insan haklarından ayrı bir biçimde yer almıştır. Durum bu iken, kamuoyunda insan hakları kavramı kadar insancıl hukuk konusu pek fazla ele alınmadığı için, bu konuda genel bir bilgisizlik durumu sürüp gitmektedir. Bu nedenle de bazı yanlış anlaşılmalara ya da kasıtlı olarak siyasi amaçlı bilgi saptırmaları yapılmaktadır.

Uluslararası Zorunluluk ve İnsancıl Hukuk

İnsancıl hukukun ne olduğunu anlayıp anlatabilmek için, konuya hukukun ne olduğunu açıklamakla başlamak yerinde olur. *Hukuku* ulusal anlamda, topluda kişilerin birbirleri ile ve devletle olan ilişkilerini düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen kurulların bütünü olarak tanımlamak mümkündür. Ulusal hukuk alanı ve içeriği, ulusal ve yasala organların yürürlüğe koyduğu hukuk kuralları ile belirlenir. Hukukun bir de devletlerin birbirleri arasındaki ilişkiyi düzenleyen yönü vardır. Buna da uluslararası hukuk denilmektedir. Uluslararası hukukun kaynağı; temel hukuk ilkeleri, uluslararası anlaşmalar ve uluslararası yargı makamlarının verdikleri kararlardır. Çağdaş dünyada ulusal hukuk kadar, uluslararası hukuk da önemli ve yaşamın hemen her alanında varlığını göstermektedir.

On dokuzuncu yüzyılın son döneminde, uluslararası alanda silahlı çatışmaları ve savaşları önlemek üzere; ortaya konulan sözleşmeler ve Milletler Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı'nı önleyemediği için, insanlık büyük kayıplara uğramıştır. İki büyük dünya savaşı sırasında milyonlarca insanın kaybı üzerine, insanlığı bir üçüncü dünya savaşı tehlikesine karşı korumak için Birleşmiş Milletler örgütü kurulmuş ve insan hakları temelinde, bütün dünyayı kalıcı bir barış düzenine kavuşturma yönünde girişimlerde bulunulmuştur.

Birleşmiş Milletler örgütü, bir uluslararası "İnsan Hakları Sözleşmesi" ilan ederek, çalışmalarına başlamış, daha sonraki yıllarda birçok özel alanda yeni yeni uluslararası hak ve özgürlükler ve bildirileri ilan etmiştir. Barış koşullarında bu örgüt tarafından ilan edilen bütün insan hakları sözleşmeleri, üye ülkeler tarafından dikkate alınmış ve böylece uluslararası alanda bir insan hakları düzeni, devletlerin hukuk düzenlerine paralel bir çizgide gündeme gelmiştir. Böylece; Birleşmiş Milletler örgütü, uluslararası alanda kalıcı bir barış düzenini, insan hakları sözleşmeleri üzerinden oluşturmağa çalışmıştır. Bildirgeler genel ya da özel olarak insanların sahip olduğu bütün temel hak ve özgürlükleri bir anlamda uluslararası güvenceye

olarak, evrensel barış için, bir insan hakları hukukunun zaman içerisindeki oluşumunu tamamlamışlardır.

Birleşmiş Milletler Kurulu; bir yandan insan hakları bildireleriyle kalıcı bir barış ortamını kurarken, diğer yandan da aldığı kararlar ve çeşitli girişimlerle, her türlü silahlı çatışma ve sıcak savaşları önleyebilme doğrultusunda bir *insancıl hukuk* kavramını gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, savaş ortamındaki masum insanların korunmasına yönelik uluslararası düzeyde bir hukuk dalı gelişmeye başlamıştır.

İnsancıl Hukukun Anlamı

Birleşmiş Milletler, ürkütücülüğü ve korkunçluğu nedeniyle, kararlarında ve resmi belgesinde "savaş" sözünü kullanmamaya özen gösterdiği için, Birleşmiş Milletler çatısı altında, insancıl hukuk "*Humanitarian Law*" adı ile gelişmiştir.

İnsancıl hukuku aşağıdaki gibi tanımlamak mümkündür:

-Her türlü silahlı çatışma ve benzeri sıcak gerginlik ortamında, silahlı çatışma ve sıcak savaşta taraf olamayan, masum (sivil) insanların korunması hukukudur.

-Silahlı çatışmalardan doğabilecek bütün zararların önlenmesi ve sivil halkın bu gibi tehditlere karşı korunmasını sağlayan kurallar bütünüdür. (1)

-İnsancıl hukuk, hem uluslararası hem de uluslararası olmayan nitelikte, silahlı çatışmalardan kaynaklanan insani sorunları düzenlemeye yönelik oluşturulmuş hukuktur.

-Çatışmalardan zarar gören ya da görebilecek toplum kesimlerini ve onların mal ve mülklerini koruyan sözleşme ya da teamül kökenli hukuk kurallarıdır.

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra gündeme gelen küreselleşme aşamasında terör olgusu, eskisine oranla daha fazla gelişme göstermiş ve bir anlamda küresel terör olarak bütün dünya ülkelerini tehdit etmeye başlamıştır. Bölücü girişimlerin, terörü bir araç olarak kullanması birçok ülkede iç barışı bozmuş, bazı ülkelerde ise sıcak savaş aratmayan çatışma ortamları yaratmıştır. Her egemen devletin uluslararası hukuka göre, iç çatışmaları bastırmak, gerekli önlemleri almak dış çatışmalardan kendini koruma hakkına sahip olmak aynı zamanda kamu düzeninin korunması açısından da insancıl hukuk ayrı bir önem taşımaktadır.

İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk

İnsancıl hukuk; savaş hukuku, silahlı çatışma hukuku ve insan hakları hukukundan farklı fakat, onunla ilişkisi olan bir hukuk dalıdır.

İnsancıl hukuk, insan haklarını önleyen bir hukuk olmadığı gibi insan haklarını tamamlayan, destekleyen, yardımcı olan ve bütünleşen bir hukuktur. Çünkü insan haklarının dayandığı temel hak olan yaşam hakkının korunması gibi insancıl bir amaca hizmet etmektedir. Ayrıca silahlı çatışma ortamında devreye girerek, temel hak olan yaşam hakkını korumaya yönelik bir hukuktur. Bu yönü ile insancıl hukuk, insan haklarının da güvencesi durumundadır.

İnsancıl hukuk, sıcak savaş ortamında devreye girerek, barış ortamında sağlanan insan haklarını korumakta; bozulmuş olan barış düzeninin yeniden kurulmasına hizmet ederek, hem insanların can güvenliğini hem de insan haklarına dayalı hukuk düzenlerinin yeniden geçerlilik kazanmasını sağlayabilmektedir. Bu yönü ile insancıl hukuk, insan haklarının tehdit edildiği aşamada, karşılıklı çatışmaya yönelik gelişmelerin önünün kesilmesi yönünden insan haklarının güvencesi olmaktadır. İnsan hakları hukuku çoğunlukla barış ortamında insan

haklarını düzenleyen kurallar iken, savaşın olmadığı ancak savaşa dönüşebilecek ortamlarda insancıl hukuk insanların korunmaları doğrultusunda devreye girerek, doğrudan insan haklarına katkı sağlamaktadır. Bu yönü ile insancıl hukuk, hem barış ortamının bozulmasını önlemekte, hem de silahlı çatışma durumunun savaşa dönüşmesini önleyecek bir ara hukuk konumunda olmaktadır.(2)

Silahlı çatışma durumlarında devlet düzenlerinin korunması kadar insanların, en temel hakkı olan yaşamlarının güvence altına alınması da hukuk devleti olmanın gereğidir. Devletler; üzerlerine düşen görevleri yerine getirirken, hem barışa hem de insanlığa karşı işlenen suçlarda, silahlı çatışmaları önlemek ve bunların yarattığı zararları karşılamak(3) durumundadır.

İnsan hakları hukuku, devlet ile birey, grup, halk arasındaki ilişki ve gelişmeyi düzenler. Bu hukuk dalında her durumda gelişmenin bir tarafında devlet bulunmaktadır. İnsan hakları, devlet ile yönetilenler arasında devlet içi ilişkiden kaynaklanmış ve yönetileni devlete karşı korumayı amaçlamaktadır. Uluslararası insancıl hukuk, silahlı çatışmalarda ve diğer şiddet olaylarında temel insan haklarını koruma ile ilgilenmektedir. İnsancıl hukuk sadece devletin silahlı gruplarını bağlamaz, onlara bağlı diğer silahlı grupları ve bireyleri de bağlar. Uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda böylesi ilkelerin uygulanması, silahlı grubun meşruluğu ile bağlantılı değildir.

Öte yandan; Uluslararası Adalet Divanı (UAD) *Nükleer Silahlar Konusundaki Tavsiye Kararı'nda* uluslararası insancıl hukuk ile insan hakları hukuku arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Divan, hukukun iki farklı yapısı olduğunu ve savaş durumunda bir taraf hukuka uygun bir şekilde zarar görmedikçe insan hakları hukukunun uygulanmasına devam edileceğini teyit etmiştir. (4) Buna karşın, her iki hukuk dalının birbirinden ayrı iki hukuk alanı olduğundan kuşku yoktur.

İnsancıl Hukukun Kaynağı

İnsancıl hukukun kaynağı; ilk çağlardan sonra hukuk tarihinde insanı merkeze koyan hümanist gelişmedir. Orta çağ sonrasında Rönesans ve Reform hareketleri ile başlayan Aydınlanma Devrimi, aynı zamanda insanı en üst değer olarak ele alan hümanist yaklaşımı da gündeme getirmiştir. İnsan merkezli hukuk anlamındaki gelişmeler, hümanizmi güçlü bir düşünce akımı olarak öne geçirmiştir. Temel hak ve özgürlüklere paralel olarak, insanların temel hakları ve özgürlükleri de dokunulmazlık kazanmıştır. 19. yy'ın ikinci yarısında sömürge imparatorlukları büyük savaşlara yönelip, hegemonya mücadelesi içine girildikçe, uluslararası alanda savaşları önleyecek bir uluslararası hukukun yaratılmasına yönelik girişimler olmuştur. Bu girişimler sonucunda; 20.yy'a girerken, her türlü savaş ve silahlı çatışma ortamında sivil halkı, yaralıları, esirleri ve medeniyetin ortak üretimi olan kültür eserlerinin korunması ile ilgili uluslararası düzeyde sözleşmeler imzalanmış ve bütün devletlerin bu sözleşme hükümlerine uymaları istenmiştir. Kısaca; Cenevre anlaşmaları adı verilen bu insanlığı ve medeniyeti koruma sözleşmeleri, BM'nin kurulmasından sonra yeniden ele alınarak; evrensel düzeyde savaşlara ve silahlı çatışmalara karşı, insanlığını korunması hedeflenmiştir. Savaşları önlemek ve barışı sürekli kılmak amacıyla oluşturulan BM örgütü böylece; uluslararası alanda geçerli olmak üzere insancıl hukuk girişimini başlatmıştır. Her türlü savaşa ve silahlı çatışmaya karşı insancıl hukuk evrensel çözüm yolu olarak, BM aracıları ile gündeme getirilmiştir. Bu bağlamda; uluslararası sorumluluklar açısından, ilgili taraf devletlerin sözleşmelerde belirtilen

suçlar ile ilgili olarak, gerekli önlemleri almak gibi yükümlülükleri insanlı hukuk düzeninin iyi yürümesi açısından gerekli görünmektedir.(5)

Uygulamada İnsanlı Hukuk

Dünya barşını tam olarak gerçekleştirmek üzere kurumuş olan BM örgütü, çeşitli ülkelerde ya da bölgelerde ortaya çıkan silahlı çatışma olaylarının önlenmesi için bir çok karar almıştır. Her olayın ortaya çıkışı, diğerlerinden farklı olduğundan, Birleşmiş Milletler komisyonları özel durumları inceleyerek; barşın, güvenliğin ve kamu düzeninin yeniden sağlanmasını, bazen Genel Kurul, bazen de Güvenlik Konseyi üzerinden almaktadır. Barşın yeniden sağlanması doğrultusunda BM organlarından insanlı hukuk yaratan kararlar ve raporlar resmen ortaya konulmuştur. Her türlü silahlı çatışmanın önlenmesi doğrultusunda uluslararası alanda, BM dünyanın çeşitli bölgelerinde devreye girerek, barş ve kamu düzenini sağlamakta öncülük etmektedir. Eski Yugoslavya Devleti'nin dağılması sürecinde yaşanan olaylar ve BM örgütünün silahlı çatışmaların önlenmesi doğrultusundaki girişimleri, uygulama açısından insanlı hukukun uygulanmasına önemli bir örnek oluşturmuştur. Özellikle küreselleşme aşamasında gündeme gelen silahlı çatışma olaylarında, BM örgütünün daha etkili bir biçimde devreye girerek, evrensel barşın ve devletlerin kamu düzenleri açısından çözüm ürettiği görülmektedir. (6)

İnsanlı Hukukun Yaptırım ve İhlali

İnsanlı hukukun yaptırımları açısından, ceza mahkemesinin yokluğu, zamanla tamamlanmış ve özel mahkemelerin ötesinde bir genel yargılama sisteminin kurulmasından sonra, evrensel barşın korunması doğrultusunda insanlı hukuk, daha fazla etkili olmağa başlamıştır. Güçlü bir yaptırım sisteminin gerçekleştirilebilmesi için, Birleşmiş Milletler ile uluslararası ceza mahkemesinin ortak çalışmaları yarar sağlamıştır. Uluslararası belgelerdeki hakların ve ceza düzenlemelerinin iç hukuk düzenlerine yansıtılmasıyla birlikte, insanlığa ve barşa karşı işlenen suçların hak ettiği cezaları alması daha da kolaylaşmıştır. İnsanlı hukuk kurallarının ihlaline karşı, ortak bir uluslararası yaptırım sistemi öngörülmesi, adaletin sağlanması açısından daha yararlı bir düzen getirmiştir.

Normal koşullarda devletler arasında görülmesi mümkün olan silahlı çatışmaların, bu kez terör örgütleri ve devletler arasında olmakta ve bu nedenle de tam anlamıyla bir savaş yerine, günümüzde asimetrik bir çatışma ortamı oluşmaktadır. Böylesi ortamlarda; devletler zayıflar, terör örgütleri güçlenirse, var olan kamu düzeninin çökmesi kaçınılmaz olur. Doğal olarak devlet ulusal ve uluslararası hukuk düzeni içinde varlığını, egemenliğini ve hukuk düzenini korumak durumundadır. Bu koşullarda insanlı hukuk devreye girerek, en temel hak olan yaşam hakkını ortadan kaldıran terör eylemlerinin önünün kesilmesini (7) sağlamalıdır. Ne var ki, kimi emperyalist devletlerin küresel hegemonya planları doğrultusunda, terörist eylemleri desteklemeleri ve korumaları nedeniyle; şimdiye kadar sıcak çatışma ya da silahlı eylemleri durduracak kesin bir düzen kurulamamıştır. Terörü bir siyasal silah olarak kullanan emperyal devletler, silahlı çatışmaları kışkırtırlarken, insan haklarını sıfır noktasına getiren durumlar yaratmakta ve bu yüzden insanlı hukuka olan gereksinim daha da artmaktadır. İnsanlı hukuk mağdur, saldırgan ya da meşru müdafaa hakkını kullanan bütün taraflara eşit olarak uygulanmak durumundadır. Terörist eylemleri önlemek ya da bastırmak için alınan önlemlerin çoğu silahlı çatışma niteliği taşımaz. Terör ile ilgili bilgi toplama, kamu kurumları

arasında işbirliği, mal varlıklarına el konulması, teröre yardımcı devletlere diplomatik ya da ekonomik baskı uygulanması gibi önlemler insanlı hukuk açısından tamamlayıcı girişimlerdir.

İnsanlı hukukun ihlalleinin devletler ve uluslararası kuruluşlar tarafından kesin olarak engellenmesi durumunda, bu hak daha da anlam kazanacaktır. Bu bağlamda; Birleşmiş Milletler örgütü bu açıdan bütün dünya devletlerine ve uluslararası kuruluşlara öncülük yapmak durumundadır. Ciddi yaygın ve sürekli insan hakları ihlalleri iç mesele olmanın ötesinde, algılanmaya başlandığı için, uluslararası kuruluşlar üzerinden devletler topluluğu insanlık adına silahlı çatışma ortamlarının önlenmesi doğrultusunda durumlara müdahale edebilmektedir. İnsanlı hukuk kurallarının ihlallerinin önlenmesinde, bireysel sorumluluğa dayalı bir sistem giderek öngörülmektedir. İnsanlı hukuka kesin olarak uyulmasının sağlanmasıyla, evrensel barış düzeni güvenlik kazanacağı ve düşmanlıkların önleneceğini, insanlık barışına hizmet etmek isteyen kişi, kuruluş ve yöneticiler bilmeli, Birleşmiş Milletler çatısı altında imzalanan uluslararası sözleşmeler doğrultusunda insanlı hukuk gündemde tutularak, barışa yönelik zararlar onarılabilir.(8)

İnsanlı hukuku esas alan BM, hertürlü karar ve uluslararası belgelerde, "savaş" kavramını kullanmayarak, bu kavramı insanlığın zihninden silmeye özen göstermektedir. Böylece; devletlerarası ilişkilerde ve uluslararası bütün portokollerde savaş kavramı devre dışı bırakılmakta; "silahlı çatışma", "dolaylı çatışma" ya da "düşük yoğunluklu çatışma" gibi düzenleyici hükümlere yer verilmektedir. Özellikle, uzun süren terör eylemleri ve bunların neden olduğu silahlı çatışma ortamları, tam anlamıyla savaş olmadığı için, savaş hükümleri doğrultusunda ele alınmamakta ama bu durumlar, barış ve kamu düzenini de ortadan kaldırması nedeniyle, yeni hukuki düzenlemelere gerek duyulmaktadır. Barış ortamlarında, insan hakları metinleri uygulamaya kaynaklık etmekle birlikte, sıcak çatışma ortamlarında yaşam hakları ortadan kalkmış ve tehlike altında olan insanların hukukunun korunmasında bir boşluk doğmaktadır.

Birleşmiş Milletler örgütü, savaşları önlemek kadar, silahlı çatışmaların önlenmesinde de, etkin çalışmalar yürütmektedir. Ne var ki, bugünkü aşamada savaş ortamları, düşük yoğunluklu çatışma ortamına dönüştürüldüğüne göre, Cenevre sözleşmeleri de geride kalmıştır. Savaşların önlenmesi, barışın bir uluslararası örgüt tarafından küresel düzeyde etkinleştirildiği bir yeni aşamada, barışı bozan ama savaş niteliğini göstermeyen silahlı çatışma ve benzeri güvensizlik ortamlarını insanlı hukuku geçerli kılacak doğrultuda yeniden düzenleyecek yeni uluslararası sözleşmelere gerek duyulmaktadır. Özellikle küresel sermaye ve var olan devlet düzenleri arasındaki tırmanan gerginlikler açısından konu ele alınışa; daha geçerli düzenlemelerin Cenevre sözleşmelerinin daha gelişmiş biçimiyle tehlike altındaki insanların korunması gerekmektedir. İnsanlı hukuk, barış düzeninde insan haklarını koruduğu ve savunduğu gibi yeni dönemde var olan devletlerin kamu düzenleri ve bölgesel barışı tehdit eden silahlı çatışmaların, en kutsal hak olan yaşam hakkının ortadan kaldırmasına karşı sivil halk kitlelerini ve bütün insanlığı en üst düzeyde koruma altına alacak ve onların gereksinmelerini karşılayacak yeni düzenlemelere yapılmalıdır. Böylece; insanlı hukuk, temel insan haklarının en üst düzeyde korunmasına güvence olacaktır.

SONUÇ

İnsanlı hukuka ilişkin temel kurallar, tüm uluslararası toplumun ortak çıkarlarını ilgilendirmesi nedeniyle, tüm devletler ve insanlık için önemli ve bağlayıcıdır. Uluslararası sözleşmeler doğrultusunda uluslararası ortamda sıcak çatışma bölgelerine müdahale etmesine

devletler direnerek ulusal gıkarlarını koruma yoluna gitmektedirler. Silah teknolojilerinde tüm insanlığı ya da uygarlığı yok edebilecek derecede gelişmelerin ortaya gıkması üzerine, insancl hukuk daha da önem kazanmıştır. Teknolojik gücün kontrol altına alınması, bugünün koşullarında insancl hukukun ana sorunu haline gelmiştir. İnsanlığın geleceği için, insancl hukukun bütün güçleri kontrol edebilmesi gerekmektedir. İnsan hakları eğer insancl hukuk ile tamamlanırsa, evrensel barış korunabilecektir.

“Arap baharı” ile Orta Dođu’da başlayan sıcak gelişmeler ve silahlı çatışmalar, merkezi coğrafyada insancl hukuk arayışını gündeme getirmektedir. Küreselleşme sürcei ile birlikte, ABD ordularının Orta Dođu’ya gelmesi, Körfez ve Irak savaşlarının bölgedeki devlet düzenlerini bozması üzerine, bir buçuk milyon insan hayatını kaybetmiştir. Sivil halk kitleleri büyük zarara uğramış, ibadet yerleri tahrip edilerek, bölgede din ve mezhep savaşlarına elverişli bir ortam yaratılmıştır. Savaş rüzgarlarının geride kaldığı yeni dönemde, Irak’taki oterite boşluğu, bölge için büyük tehlike yaratmakta ve bu ülke üzerinden komşu ülka olan; Suriye, Türkiye, İran, Ürdün ve Azarbaycan devletlerinin topraklarına yönelik terör eylemleri ile sıcak çatışmaya yönelik ortam kendiliğinden gündeme gelmektedir. Irak Savaşı sonrasında doğan oterite boşluğu, bölge devletlerini terör ya da sıcak çatışma olaylarına kaydırarak, kamu düzeninin ve bölgesel barışın tehdit edecek boyuta ulaşmaması için, Orta Dođu bölgesinde Birleşmiş Milletler öncülüğünde, insancl hukuk alternatifinin düşünülmesi gereği ortaya gıkmaktadır.

Kaynak:

- (1) Ayşe Nur Tütüncü, **İnsancl Hukuka Giriş**, İstanbul 2006, s. 1-2.
- (2) Hüsnü Öndül, **İnsancl Hukuka Giriş**, İnsan Hakları Akademisi, 1998, ihd.org. tr
- (3) Şule Özsoy, **insancl Hukukun Gelişimi**, TODAİE İnsan Hakları yılığı, Cilt: 19-20, 1997-1998, s. 111-112.
- (4) Ezeli Azarkan, “uluslararası İnsancl Hukuk ve Birleşmiş Milletler Operasyonları”, <http://hukuk.erkincan.edu.tr/dergi/makale/2006>
- (5) Emre Ökten, **Terörizm, İnsancl Hukuk ve İnsan Hakları**, derin yayınları, istanbul 2007, s. 70-74.
- (6) Ezeli Azarkan, <http://hukuk.erkincan.edu.tr/dergi/makale/2006>
- (7) Emre Ökten, **a.g.y.**, s. 250 ve devamı.
- (8) Şule Özsoy, **a.g.y.**, s. 124-125.